

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

Gusaling Watson, 1610 Kalye J. P. Laurel
Malacañang Complex, San Miguel, Maynila
Tel. (02) 736-2525 / 736-2524 / 736-2519
www.facebook.com/angkomisyonsawikangfilipino
komfil@kwf.gov.ph
www.kwf.gov.ph

ORTOGRAPIYA NA SALÍTAN PANGASINAN

Ortograpiya ng Wikang
Pangasinan

ORTOGRAPIYA NA SALITAN PANGASINAN

Karapatang-sipi © 2016 ng Pangasinan Historical and Cultural Commission.

RESERBADO ANG LAHAT NG KARAPATAN. Walang bahagi ng librong ito ang maaaring siplin o gamitin nang walang nakasulat na pahintulot mula sa may-akda at tagapaglathala.

Disenyo ng aklat ni Princess Angiemore B. Guzman

CIP Data

Ortograpiya na salitan Pangasinan = Ortograpiya ng wikang Pangasinan / Pangasinan Historical and Cultural Commission.
— Manila: Komisyon sa Wikang Filipino, c2016.
p.; cm.

ISBN 978-971-0197-92-7
Pangasinan language.
Filipino language.

1. Philippines — Languages — Orthography and spelling. I. Pangasinan Historical and Cultural Commission. II. Ortograpiya ng Wikang Pangasinan.

PL5992 499.217 2016

Inilathala ng

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO
Gusaling Watson, 1610 Kalye JP Laurel
1005 San Miguel, Maynila
Tel. 02-733-7260 • 02-736-2525
Email: komfil@kwf.gov.ph
Website: www.kwf.gov.ph

Nilalaman

5	AMANO Mensahe
11	PANGILUKAS Paunang Salita
22	SARAY GRAFEMA Mga Grafema
26	PAMITLA TAN PANAGPAMITLA Pantig at Palapantigan
40	PABALIKAS A LETRAAN Pagbaybay na Pasalita
46	PASULAT A LETRAAN Pagbaybay na Pasulat
60	NANLASUNAN A PATANOL TAN DIPTONGGO Kambal-Patinig at Diptonggo

66

**NANLASUNAN A MITANOL TAN DIGRAPON
ST, SH, TK**

Kambal-Katinig at Digrapong SH, ST, at TK

70

SALÁTA'Y E/I TAN O/U

Palítang E/I at O/U

76

PANSALAT NA "D" ĒD "R"

Pagpapalit ng "D" tungo sa "R"

78

USAR NA TULDIK O ASENTO

Gámit ng mga Tuldik o Asento

82

USAR NA GILIT

Gámit ng Gitling

90

USAR NA KALWIT

Gámit ng Kudlit

AMANO

MENSAHE

Manlipuwa'y likët tan piasalamat ko'd Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) tan Pangasinan Historical and Cultural Commission (PHCC) lapu'd sayan rebisyon na Ortograpiyan Pangasinan.

Liwawan balëg tan sëkdër na pikabat tan pakaaligwas ëd kultura tan awaran na Pangasinan iya.

Sinuri na KWF tan binirbir iray nibiig tan pakabirbiran ëd Pangasinan. Sinapit unong ëd rubriko tan panuntunan a lingguwistika.

Tuwa, say Pangasinan, salitan sipor niduma ëd galing tan santing, peteg talisiw na Manamalsa tan langkap a pakayari tan yaman.

Pëtég a kaliktan tan kagalangan na Pangasinan iyan rebisyon na Ortograpiyan Pangasinan. Lapud saya, mas lalon masëkdër so lugor kon mangitatanduro'y luyag tan niduma-duman kultura to..

Sayan *Ortograpiya na Salítan Pangasinan* so panuntunan na kurit tanangat ëd luyag tayo piyan unalagëy, mantalima, unlusbo'y bunga na pannanabangan na Pangasinan, Ilokano, Bolinaw, tan dayo ëd luyag.

Bugtong a Salitan kabaliksan to ët Tuo, Salita to, Luyag to—Pangasinan.

Agamilën tayo'y Balitok a Tawir piyan naipatawir!

AMADO T. ESPINO, JR.
Gobernador
Luyag na Pangasinan

Nag-uumapaw ang aking kaligayahan at pasasalamat sa Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) at Pangasinan Historical and Cultural Commission (PHCC) dahil sa rebisyon ng Ortograpiyang Pangasinan.

Ito ay magsisilbing gabay at tibay ng pagkakakilanlan, paglinang, at pagpapayaman sa kultura at kasaysayan ng Pangasinan.

Sinuri ng KWF at isinaalang-alang ang katangian at pagkakakilanlan ng wikang Pangasinan. Sinalà ayon sa pamantayan at panuntunang panlingguwistika.

Talagang ang Pangasinan ay wikang likás na natatangi sa husay at ganda, patunay ng karunungan, kapangyarihan at yamang pagpapalà ng Maylikha.

Tunay na kaligayahan at karangalan ng Pangasinan itong rebisyon ng Ortograpiyang Pangasinan. Dahil dito, lalong tumitibay ang aking pagnanais na mapaunlad ang lalawigan at ang natatanging kultura nito.

Ang *Ortograpiya ng Wikang Pangasinan* ay panuntunan sa pagsulat at pagtuturo sa ating lalawigan upang maitindig, maisakatuparan, at magbunga ng kapakinabangan sa mga Pangasinan, Ilokano, Bolinaw, at mga dayo sa lalawigan.

Tanging Wika na nangangahulugang Tao, Wika niya, Lalawigan niya—Pangasinan.

Angkinin natin ang Gintong Pamana upang maipamana!

AMADO T. ESPINO, JR.
Gobernador
Lalawigan ng Pangasinan

Magayaga tan malikët so liknaan ko ëd sayan impakasumpal na Rebisyón na Ortograpiyan Pangasinan ya inalagar na karaklan ya manangitandoro na inar-aro tayon salita. Balëg a kagalangan ko ya Komisyoner yo ëd Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) so kaiba ëd sayan kimkimëy manlapu ni'd 2012. Anggapo'y arum ya gëtma na KWF no agsa'y birbirën tan paaligwasën so saray amin a salíta ëd bansa tayo laut la iramay ag nikakana na karaklan.

Untan sirin, sayan Rebisyon na Ortograpiyan Pangasinan so angilëtnëg na pakabirbiran tan kakabatan na salita tan ingkasikatayon Pangasinan. Untan to mët, maksil tayon arapën so tawag na pangibangat na salítan Pangasinan ëd eskuwelaan diya'd pananumbok ëd programan MTB-MLE na DepEd. Makanakana mët iya ëd saray amin ya manusulat ëd salítan Pangasinan, peryodiko, o literaryo.

Aliwan mainumay so mangipalësa na sayan proyekto. Sësëg tan sëët so alimbawa da iramay angiyulo tan angiwawan na sayan kimkimëy. Unaan kon pisalamatan so panangaro nën Gobernador Amado T. Espino, Jr. ëd Salitan Pangasinan kanyan mabuna tan maabig ya asumpal 'yan proyekto.

Pisalamatan tayo ira di Komisyoner Rev. Fr. Immanuel S. Escano tan Komisyoner Elvira Bautos Estravo na Pangasinan Historical and Cultural Commission (PHCC) ya anggapo'y ugipan dan sinumpal iyan rebisyon. Kaiba da ira di Direktor na Sentro ng Wika at Kultura, PSU Bayambang a si Mary Ann C. Macaranas. Saray arum niran balëg a sagput ëd sayan proyekto ya sikara di Renato R. Santillan, Joselito D. Daguison, Nora T. Cruz, Perlin O. Torres, Julie D. Junio, tan Archimedes Reimann M. Cayabyab. Amin ira so angisaklang na oras tan panangaro para ëd Salítan Pangasinan.

Anggapo'y perpekton kimkimëy, walan-wala so kakapuyan. Balët, mas balëg so pangkabaliksan na sayan Ortograpiyan Pangasinan aliwa labat a pangipanta na salita tayo no agsay ugagëp a pangkakasakëy ya Ortograpiya na amin a salíta diya'd pulo-pulon bansa akatugyop ed Ortograpiyan Pambansa. Kaukulan 'yan sipor no wala'd nunot tayo so pangkakasakey diya'd salita, aral tan dalan na maaligwas a bilay na sakëy a bansa.

Lamët, diya'd ngaran na Komisyon sa Wikang Filipino, misalamat ak ëd amin ya nangkimëy tan nangkësaw piyan naipalësa so sayan Rebisyon na Ortograpiyan Pangasinan.

MA. CRISANTA N. FLORES

Komisyoner
Salitan Pangasinan

Malugod at masaya ako sa pagtatapos ng Rebisyon ng Ortograpiyang Pangasinan na hinintay din ng maraming nagtataguyod at nagmamahal sa ating wika. Isang malaking karangalan bilang Komisyoner ninyo sa Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) na makasama sa gawaing ito mula pa noong 2012. Walang ibang layunin ang KWF kundi ang kilalanin at paunlarin ang lahat ng mga wika sa bansa lalo na yaong mga wikang hindi na ginagamit ng nakararami.

Kung gayon, itong Rebisyon ng Ortograpiyang Pangasinan ang siyang nagmohon ng pagkakakilanlan at kaalaman ukol sa wika at kaakuhang Pangasinan. Gayundin, matapang nating haharapin ang hâmon ng pagtuturò ng Wikang Pangasinan sa paaralan alinsunod sa programang MTB-MLE ng DepEd. Malaking kapakinabangan din ito sa mga manunulat, sa diyaryo man o pampanitikan.

Hindi madaling matapos ang ganitong proyekto. Sakripisyo at sigasig ang puhunan ng mga nanguna at nagtaguyod ng gawaing ito. Pasamalatan ko muna si Gobernador Amado T. Espino, Jr. na dahil sa kaniyang pagmamahal sa Wikang Pangasinan ay naging produktibo at kaiga-igaya ang kinahinatnan ng proyekto.

Pasasalamat din kina Komisyoner Rev. Fr. Immanuel S. Escano at Komisyoner Elvira Bautos Estravo ng Pangasinan Historical and Cultural Commission (PHCC) na walang tulugang tinapos ang rebisyon. Kasâma rin nilâ sina Direktor ng Sentro ng Wika at Kultura, PSU Bayambang na si Mary Ann C. Macaranas. Ang mga kasâma pa nilâng malaki ang naging papel sa proyektong ito ay sina Renato R. Santillan, Joselito D. Daguison, Nora T. Cruz, Perlin O. Torres, Julie D. Junio, at Archimedes Reimann M. Cayabyab. Lahat silâ'y gumugol ng oras at nag-alay ng pagmamahal para sa Wikang Pangasinan.

Walang perpekton gawain, mayroon at mayroon itong kahinaan. Subalit mas malaki ang kapakinabangan ng Ortograpiyang Pangasinan hindi lâman bilang pagbabandila ng sariling wika, bagkus, bilang instrumento na nag-uugnay sa Ortograpiya ng lahat ng mga wika sa kapuluan sa ilalim ng Ortograpiyang Pambansa. Mahalaga ito kung talagang ibig nating magkaisa sa wika, edukasyon, at sa daang magbibigay sa atin ng tunay na pag-unlad.

Muli, sa ngalan ng Komisyon sa Wikang Filipino, salamat sa lahat ng mga nagpagal at nagsakripisyo upang sa wakas ay mailuwal ang Rebisyon ng Ortograpiyang Pangasinan.

MA. CRISANTA N. FLORES

Komisyoner
Wikang Pangasinan

PANGILUKAS

PAUNANG SALITA

I lëtnëg so tambayo'y dunong na ugaw ëd bini'y dëlët na Dila'y Pagëw na ina. Aliwa labat a kolustrum no ag ta ingen say salita mët na ina so bini na amba tan lusëk na kalakal to. Saya so programan Mother Tongue- Based Multilingual Education na DepEd. (MTB-MLE) ya wala'd silong na kurikulum a K to 12.

Kapilitan sirin na DepEd so pëtëg ya Ortograpiya na Pangasinan kanyan inmapirëng ira'd Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) nën 2012. Pawalaëy anggapo.

Tinmalikarkar ira di Leticia F. Macaraeg tan Elvira Bautos-Estravo, duwaran Pangasinan ya awalaa'y bëtang ed KWF, say unaan, Puno na Sangay ng Lingguwistika tan say unor ët Puno mët na Sangay ng Pagsasalin. Inmasinggër ira'd Ulëy na Luyag na Pangasinan tan Ulupan na Pansiansia'y Salita na Pangasinan. Inmabubon so Gobernador Amado T. Espino, Jr. ya ilukas to'y kaban na opisina to tan angitër na pasën a pansaysayan ëd sayan balëg a taliman pisakbat ëd KWF.

Angipalima'y Renato R. Santillan tan Sergio A. Bumadilla na pangigapuan. Sinalatan tan inaruman iya unong ëd panuntunan a lingguwistika tan rubriko na KWF. Sayan inuman lalon nauman nën nandudunguan na pigaran atawag a manuri nanlapu'd nanduruman disiplina, lingguwistika tan panagsalita na Pangasinan.

Diya'd wanwan na KWF, nambunga so bunlok na Gobernador Amado T. Espino, Jr. ëd pamaaligwas na kultura na Pangasinan tan say matudyon pëlëng na mandato'y KWF a bilayën, pabunaën, tan paaligwasën so salitan Filipino tan arum niran salita'd Filipinas. Apawala so 2012 Ortograpiya na Pangasinan.

Sayan Ortograpiyan Pangasinan so tumbukën na amin ya igalot na DepEd kinon na babasaën, aaralën, tan kurit

G awing panulukang-bato ang unang wika sa pagpupunla at pagpapayabong ng karunungan ng batà. Di lámang ang kolustrum kung di ang wika rin ng ina ang binhi ng haligi at hamba ng pagkatao niya. Ito ang programang Mother Tongue-Based Multilingual Education ng DepEd (MTB MLE) sa ilalim ng kurikulum na K to 12.

Sapilitang kailangan ng Kagawaran ng Edukasyon noong 2012 ang tiyak na ortograpiya ng wika ng Pangasinan. Dumulog silà sa Komisyon sa Wikang Filipino. Likhain ang wala.

Nagdumaling pinagsikapan nina Dr. Leticia F. Macaraeg at Elvira Bautos-Estravo, kapuwa taga-Pangasinan at may katungkulan sa KWF, ang una ay Punò ng Sangay ng Lingguwistika at ang hulí ay Punò ng Sangay ng Pagsasalin. Lumapit silà sa Tanggapan ng Lalawigan ng Pangasinan, at sa Ulupan na Pansiansia'y Salita na Pangasinan. Agarang tumugon ang butihing Gobernador Amado T. Espino, Jr. sa pamamagitan ng pagbibigay ng tulong-pinansiyal patí na rin ang paglalaan ng lugar kung saan isasagawa ang mabigat na gawaing iniatang sa KWF.

Inilatag nina Renato R. Santillan at Sergio A. Bumadilla ang pinag-umpisahan. Ito'y binago, pinalawak at higit itong pinaghusay ayon sa alituntunin at pamantayang panlingguwistika ng KWF. Ang inayos na ortograpiya ay lalo pang pinakinis sa panunuri ng mga pantas sa lingguwistika at kalikasán ng wikang Pangasinan.

Sa paggabay ng KWF, nagbunga ang pagnanais ni Gobernador Amado T. Espino, Jr. na malinang ang kultura ng Pangasinan. Gayundin, naisakatuparan ang matatag at tiyak na mandato ng KWF na paunlarin, palaganapin at ipreserba ang Filipino at iba pang mga wika sa Filipinas. Nabuo at nalimbag ang 2012 Ortograpiya na Salitan Pangasinan.

Ang Ortograpiyang Pangasinan ay magsisilbing gabay sa anumang sulatín ng DepEd, babasahín, aklat at iba pang

Pangasinan. Say mandato tan simasim na KWF so sêkdër tan pakayari na ayan ortograpiya tan pamabilay ëd Pangasinan.

Diya'd taklay na Komisyon na Luyag na Pangasinan para Awaran tan Kultura (PHCC), agawa nën 17 Oktubre 2014 so pangkukunuan na DepEd tan KWF nipaakar ëd 2012 OPang. Sayan pangkukunuan ët lamlamang tangguyor di Kom. Elvira Bautos-Estravo. Pinabëlat na KWF iyan pangkukunuan ta dilin tagapangulo na KWF Virgilio S. Almario so angiwandag na talisiw na puyan tan panuntuna'y *Ortograpiyang Pambansa* 2014. Inawit a mangitër mët na paliwawa'd 2012 OPang. unong ëd batik na OP 2014 si KWF Kom. Purificacion G. Delima. Pasëkdër na bugno'y KWF, amalikët so impangantaba'y di KWF Kom. Ma. Crisanta N. Flores na Pangasinan. Binagaan mët a midagop tan mangiboses na panuri lingguwistika na taga-Pangasinan, saraya di Ferdinand A. Torres na Calasiao NHS, Russel R. Lomboy na PNU Manila, Francisco Rosario Jr. na UP Baguio, tan Michelle V. Rivo na DepEd Dagupan.

Aturo tan tinawag ak na KWF a mangilaman ëd Pangasinan nën nandipong ëd Malacañan. Diyad 130 a salita'd Filipinas, binirbir na KWF so schwa, ë ya kinon ponema na pigaran salita ëd bansa a kaiba'y Pangasinan, Ifugaw, Ibaloy, Kankanaëy, tan Mëranaw. Nipaakar ëd ponema, nauman so kabaliksa'y salita; no ponetika, ag nauman, nayaran varyant. Imbangat so kanëpëgan a pangisulat na pinëpët ya e na Pangasinan. Tëldëkan na duwara'd tagëy. Wala ira'y sunggay. Agda labay so mantëldë-tëldëk tan no saya'y gawaën, nakaukulan so panguman na tëpër na computer tan makinilya. Untan mët so umli ëd bulon tan sakop na estandardisasyon.

Nën Pangkukunuan 2014, naitda'y boses mët so dakël iran ukol dara'y bumabangat na Salitan Pangasinan. Pigaray abitlan gabay dan nagawa—Rebisyon na materyales ya inggalot sakbay na 2014 OP, Monolingual leksikon, Balarila, Mapa'y Salita tan Pangingaran ëd Parts of Speech. Inmabubon iray apatiran lingguwista ya untulong. Kinërëw ya idalan mët iray

pagsulat sa Pangasinan. Nagsisilbing lakas at sandigan ng Ortograpiyang Pangasinan ang mandato ng KWF at ang hangaring buhayin ang wikang Pangasinan.

Nagkaroon ng konsultasyon sa pagitan ng DepEd at KWF kaugnaysa 2012 Opang. noong 17 Oktubre 2014 sa pangunguna ng Pangasinan Historical and Cultural Commission (PHCC). Ang nasabing konsultasyon ay pinangunahan ni Kom. Elvira Bautos-Estravo ng PHCC na lalong pinatingkad ng pagdalo mismo ng tagapangulo ng KWF na si Kgg. Virgilio S. Almario na siyang tumalakay at nagpakilala sa *Ortograpiyang Pambansa* 2014. Naroon din si Kom. Purificacion G. Delima ng KWF upang magbigay ng direksiyon kung paano ang magiging takbo ng OPang. alinsunod sa OP 2014. Naroon din si Kom. Ma. Crisanta N. Flores upang gumabay sa takbo ng gawain. Tumalima rin sa paanyaya upang magbigay ng lingguwistikong patnubay at pagsusuri sina Ferdinand A. Torres ng Calasiao NHS, Russel R. Lomboy ng PNU Manila, Francisco Rosario, Jr. ng UP Baguio, at Michelle V. Rivo ng DepEd Dagupan na pawang mga taga-Pangasinan.

Ako ang nabigyan ng pagkakataon ng KWF upang kumatawan sa Pangasinan sa isang panayam sa Malacañang. Sa 130 na wika ng Filipinas, kinilala ng KWF ang schwa (ë) na taglay ng mga wikang Pangasinan, Ifugaw, Ibaloy Kankanaëy, at Mëranaw. Binabago ng ponema ang kahulugan ng salita; kung ponetika, magkakaroon lámang ng varyant. Itinuro ang gâmit ng schwa at kung paano ito kakatawanin. Magkakaroon ng dalawang tuldok sa taas ng e. May mga hindi sumang-ayon dito dahil kung magkagayon, kailangang palitân ang mga teklado sa computer at makinilya. Ganoon din ang pag-ayaw sa hangad at sakop ng estandardisasyon.

Sa 2014 Konsultasyon, nagkaroon ng pagkakataon sa malayang pagpapahayag ang mga guro sa wikang Pangasinan. Marami siláng nabanggit na pangangailangan tulad ng Rebisyon sa Materyales na ginamit ang 2014 OP, Monolingual Lexicon, Balarila, Mapa ng wika, at pagngangalan sa mga bahagi ng panalita. Sinang-ayunan ito ng apat na lingguwista

materyales ëd PHCC tan tuntunëy estandardisasyon.

Balëg a tēpēt nēn pangkukunuan no iner so panasula'y gastos?

Nēn "Pambansang Kongreso sa Pagpaplanong Wika" na KWF nēn 5–7 Agosto 2015 ëd Sison Auditorium na Lingayen, imparungtal so rebisyon na Ortograpiya na Salítan Pangasinan (OSP) ëd asamblea nasyonal.

"Nēpeg ya sumpalēn so rebisyon na 2012 OPang tan itunton iya unong ëd *Ortograpiyang Pambansa*." Unta'y impanimano di Kom Ma. Crisanta N. Flores ëd siak bilang Komisyonēr na PHCC tan untan mēt ëd kakaiba'd taliman pisagpot ëd Sentro ng Wika at Kultura (SWK) na Pangasinan State University. Atuor so pirawat tan ganggan. Nipalima so rebisadon OSP ëd Pambansang Kongreso.

Natan ët ipakabat ëd sikayo so inuman, inaruman ya OSP. Mambilay, mansalat, pangigapua'y kaimbuwasan. Amin ya ungkukutdang, mangibēnëg tan mamarap. Ami'y ingas ët iyingas tan iyēngas.

Mangitēr pa iya na balon lukso'y pangkaliktan ëd libëg tan santing na Salita'y Pangasinan. Iyan OSP inuksoy unong ëd mandato na KWF, estandardisasyon tan ortograpikon panuntunan ya OP tan kino'y salita'y Pangasinan ya indalan ëd sapit na ampetang a simbatan, surian, tan simasim na pangkukunuan a lingguwistika tan alwar ëd panagbitla na tubo'y Pangasinan daray guon:

Mary Ann C. Macaranas, PhD Filipino (Dissertation Writing)—Direktor, Sentro ng Wika at Kultura, PSU Bayambang; Assistant Professor II, Pangasinan State University, Bayambang Campus

Joselito D. Daguison, MAEd Filipino—Faculty, Pangasinan State University, Bayambang Campus; Tagasalin sa Pangasinan

at hininging dadaan sa PHCC ang mga materyales upang matiyak ang pagsunod sa estandardisasyon.

Isang malaking tanong noon kung saan manggagaling ang pondo.

Ginanap ang Pambansang Kongreso sa Pagpaplanong Wika ng KWF noong 5–7 Agosto 2015 sa Sison Auditorium, Lingayen at dito iniharap ang rebisadong Ortograpiya ng Wikang Pangasinan (OSP) sa pambansang asamblea.

"Kailangang matapos ang rebisyon ng OSP ayon sa mga tuntuning ortograpiko ng *Ortograpiyang Pambansa*." Ganito ang bilin ni Kom. Flores sa akin sampu ng aking nga kasamahan sa PHCC ganundin sa Sentro sa Wika at Kultura (SWK) ng Pangasinan State University. Natapos ang rebisyon sa OPang at isinumite ito sa Pambansang Kongreso.

Ngayo'y, ipakikilala sa lahat ang binago at pinagyamang OPang bílang buháy, dinamiko, at pamana para sa kinabukasan. Nawa'y magkaloob ito ng bagong galak at maging ambag sa lalong pagyabong at pagdakila ng wikang Pangasinan.

Ang OSP ay inayos alinsunod sa mandato ng KWF, estandardisasyon, mga ortograpikong tuntunin sa pagbuo ng OP, at bunga ng malalimang paglilirip, pagsusuri, at konsultasyon sa konteksto ng lingguwistika at sosyokultural ng Pangasinan sa pagpupunyagi ng mga guro ng wika, at tagapagsalita ng wikang Pangasinan na sina:

Mary Ann C. Macaranas, PhD Filipino (Dissertation Writing)—Direktor, Sentro ng Wika at Kultura, PSU Bayambang; Assistant Professor II, Pangasinan State University, Bayambang Campus

Joselito D. Daguison, MAEd Filipino—Faculty, Pangasinan State University, Bayambang Campus; Tagasalin sa Pangasinan

(KWF); Language Reviewer (IMCS, DepEd Central Office)

Renato R. Santillan, EdD—Master Teacher II (DepEd Dagupan City); Language Reviewer (IMCS, Central Office); Ulirang Guro 2014 (Komisyon sa Wikang Filipino)

Nora T. Cruz, EdD—English Coordinator, Master Teacher II, Domalandan Center Integrated Elementary School

Perlin O. Torres, EdD—Direktor, Basic Education, PHINMA University of Pangasinan

Julie D. Junio, PhD (ongoing)—Master Teacher II (DepEd-Schools Division Office I Pangasinan); Language Reviewer (IMCS, Central Office)

Archimedes Reimann M. Cayabyab, MAEd (candidate)—Kampeon – Anlong, 2012 Kurit Panlunggaring, Language Reviewer (IMCS, DepEd Central Office), Faculty, Pangasinan State University, San Carlos Campus

Kom. Elvira Bautos-Estravo—Pangasinan Historical and Cultural Commission; 2015 KWF Awardee—“Kampeon ng Wika,” retiradong Puno ng Sangay ng Pagsasalin sa KWF; Lifetime Member, Uluhan na Pansiansiya’y Salitan Pangasinan

Kom. Rev. Fr. Immanuel S. Escano—Pangasinan Biblical Catecheses and Liturgy; Pangasinan Historical and Cultural Commission; Charter Member Pangasinan Heritage Society; Pangasinan Lyricist and Music Composer; Member, Uluhan na Pansiansiya’y Salitan Pangasinan; Charter Member Solming ed Asinan.

Galgalangén Congressman Leopoldo N. Bataoil—say anakbat na labi tan agew iran impansaysay daray guro ed luob na 3 bulan.

KOM. REV. FR. IMMANUEL S. ESCANO
Komisyoner, Pangasinan Historical
and Cultural Commission (PHCC)

(KWF); Language Reviewer (IMCS, DepEd Central Office)

Renato R. Santillan, EdD—Master Teacher II (DepEd Dagupan City); Language Reviewer (IMCS, Central Office); Ulirang Guro 2014 (Komisyon sa Wikang Filipino)

Nora T. Cruz, EdD—English Coordinator, Master Teacher II, Domalandan Center Integrated Elementary School

Perlin O. Torres, EdD—Director, Basic Education, PHINMA University of Pangasinan

Julie D. Junio, PhD (ongoing)—Master Teacher II (DepEd-Schools Division Office I Pangasinan); Language Reviewer (IMCS, Central Office)

Archimedes Reimann M. Cayabyab, MAEd (candidate)—Kampeon – Anlong, 2012 Kurit Panlunggaring, Language Reviewer (IMCS, DepEd Central Office), Faculty, Pangasinan State University, San Carlos Campus

Kom. Elvira Bautos-Estravo—Pangasinan Historical and Cultural Commission; 2015 KWF Awardee — “Kampeon ng Wika,” retiradong Puno ng Sangay ng Pagsasalin sa KWF; Lifetime Member, Uluhan na Pansiansiya’y Salitan Pangasinan

Kom. Rev. Fr. Immanuel S. Escano—Pangasinan Biblical Catecheses and Liturgy; Pangasinan Historical and Cultural Commission; Charter Member Pangasinan Heritage Society; Pangasinan Lyricist and Music Composer; Member, Uluhan na Pansiansiya’y Salitan Pangasinan; Charter Member Solming ed Asinan.

Kgg. Congressman Leopoldo N. Bataoil—ang nagkaloob ng mga pangangailangan at umantabay sa pagpupunyaging ito ng mga nabanggit na guro sa loob ng tatlong buwan.

KOM. REV. FR. IMMANUEL S. ESCANO
Komisyoner, Pangasinan Historical
and Cultural Commission (PHCC)

ORTOGRAPIYA NA SALÍTAN PANGASINAN

ORTOGRAPIYA NG WIKANG PANGASINAN

1 | SARAY GRAFEMA

Say ortograpiya na salitan Pangasinan ët untutumbokëd panuntunan na panagsulat tan panagsalita daray Pangasinan. Ipaparungtal ëd sayan ortograpiya so estandardisadon **grafema** (o pasulat iran simbolo) tan saray tutuntunën ëd panangikana tan panagbalikas ëd sarayan simbolo.

Saray grafema na ortograpiyan Pangasinan ët tutugyupën na:

1.1 Letra

Say dasig na saray letra ët tatawagën ya **alpabeto**. Say alpabeton Pangasinan ët tutugyupën na duwamplo tan walon letra (28) tan bibitlaën ëd Ingles likud ëd ñ na Español. Wala'y limaran patanol tan duwamplo tan talon mitanol.

Aa "ey"	Bb "bi"	Cc "si"	Dd "di"	Ee "i"	Ff "ef"	Gg "dyi"
Hh "eyts"	Ii "ay"	Jj "dyey"	Kk "key"	Ll "el"	Mm "em"	Nn "en"
Ññ "enye"	Ngng "endyi"	O "o"	Pp "pi"	Qq "kyu"	Rr "ar"	Ss "es"
Tt "ti"	Uu "yu"	Vv "vi"	Ww "dobolyu"	Xx "eks"	Yy "way"	Zz "zi"

1 | MGA GRAFEMA

Ang ortograpiya ng Wikang Pangasinan ay sumusunod sa tuntunin sa pagsulat at pagbasa ng mga Pangasinan. Inilalahad sa ortograpiyang ito ang estandardisadong **grafema** (o pasulat na simbolo) at mga tuntunin sa paggamit at pagbigkas ng mga simbolong ito.

Ang mga grafema ng ortograpiyang Pangasinan ay binubuo ng:

1.1 Letra

Ang serye ng mga letra ay tinatawag na **alpabeto**. Ang alpabetong Pangasinan ay binubuo ng dalawampu't walong (28) letra at binibigkas sa tunog-Ingles maliban sa ñ ng Español. May limang patinig at dalawampu't tatlong katinig.

Aa "ey"	Bb "bi"	Cc "si"	Dd "di"	Ee "i"	Ff "ef"	Gg "dyi"
Hh "eyts"	Ii "ay"	Jj "dyey"	Kk "key"	Ll "el"	Mm "em"	Nn "en"
Ññ "enye"	Ngng "endyi"	O "o"	Pp "pi"	Qq "kyu"	Rr "ar"	Ss "es"
Tt "ti"	Uu "yu"	Vv "vi"	Ww "dobolyu"	Xx "eks"	Yy "way"	Zz "zi"

1.2 Aliwan Letra

Tutugyupën na:

1.2.1 Saray Tanda:

tëldëk (.)	këtëg (/)	astrabang (!?)
kawët (,)	gilit (-)	elipsis (.../....)
patëpët (?)	gulis (_)	panaklaw ([])
palikna (!)	siklong (())	asterisko (*)
tëldëk-kawët (;)	kalwit (')	gatlång (-)
tëltëldëk (:)	kalkalwit (" ")	brace ({})

1.2.2 Tuldik o Asento

pailáy (´)
gulay (˘)
sukbot (^)
patëldëk (¨)

Ikakana so patëldëk (¨) o dieresis/umlaut ëd tanol a *schwa* (ë) ya unong ëd salitan Pangasinan.

1.2.Hindi Letra

Binubuo ito ng:

1.2.1 Mga Bantas:

tuldok (.)	pahilis (/)	astrabang (!?)
kuwit (,)	gitling (-)	elipsis (.../....)
pananong (?)	guhit (_)	panaklaw ([])
padamdam (!)	panaklong (())	asterisko (*)
tuldok-kuwit (;)	kudlit(')	gatlång (-)
tutuldok (:)	panipi (" ")	brace ({})

1.2.2 Tuldik o Asento

pahilis (´)
paiwa (˘)
pakupya (^)
patuldok (¨)

Ginagamit ang patuldok (¨) o dieresis/umlaut sa tunog na *schwa* (ë) na likás sa wikang Pangasinan.

2 PAMITLA TAN PANAGPAMITLA

Say Pamitla

Say **pamitla** ët nailaman na sakëy ya patanol. Natugyop mët iya na sakëy ya patanol (patinig) tan sakëy o angga'd apatiran mitanol (katinig).

Alimbawa:

agëw	/a•gëw/
ëlëng	/ë•lëng/
ikol	/i•kol/
oras	/o•ras/
ulo	/u•lo/
baso	/ba•so/
plato	/pla•to/
traktora	/trak•to•ra/
trangkaso	/trang•ka•so/

2.1 Ingkatuop na Pamitla

Diya'd pansaysay ëd ingkatuop na sakëy ya pamitla na salita, ikana so simbolon M para ëd **Mitanol** tan P para ëd **Patanol**.

Ingkatuop

Alimbawa

P	/a•ma/
MP	/da•lin/
PM	/ag•tu•ën/

2 PANTIG AT PALAPANTIGAN

Ang Pantig

Ang isang **pantig** ay maaaring kumakatawan sa isang patinig. Ito ay binubuo rin ng isang patinig at isa o hanggang apat na katinig.

Halimbawa:

agëw	/a•gëw/
ëlëng	/ë•lëng/
ikol	/i•kol/
oras	/o•ras/
ulo	/u•lo/
baso	/ba•so/
plato	/pla•to/
traktora	/trak•to•ra/
trangkaso	/trang•ka•so/

2.1 Kayarian ng Pantig

Tumutukoy ang pantig ayon sa kayarian nitó sa pamamagitan ng paggamit ng simbolong M para sa **Mitanol** (katinig) at P para sa **Patanol** (patinig).

Kayarian

Halimbawa

P	/a•ma/
MP	/da•lin/ (lupa)
PM	/ag•tu•ën/ (sunong)

MPM	/kan•si•yon/
PMM	/eks•tra/
MMP	/pri•to/
MMPM	/plan•tsa/
MPMM	/kard/
MMPMM	/trans•por•tas•yon/
MMPMMM	/shorts/

2.2. Panagpamitla

Say panagpamitla ët panagpisay na salita unong ëd nan-uulop a patanol tan mitanol.

2.2.1 No wala'y mantumbukan a duwara o masulok nin patanol ëd unáan, pëglëy, odino samput na salita, saya ët biig a pamitla.

Alimbawa:

Salita	Pamitla
aamayuën	/a•a•ma•yu•ën/
karëënan	/ka•rë•ë•nan/
upaan	/u•pa•an/
ikaut	/i•ka•ut/
tutuo	/tu•tu•o/
bibii	/bi•bi•i/

2.2.2 No wala'y mantumbukan a mitanol ëd luob na sakëy ya salita, sipor o binayës, say unaan a mitanol so iyulop ëd unaan a patanol tan say kumaduan mitanol so iyulop ëd untumbok a patanol.

MPM	/kan•si•yon/
PMM	/eks•tra/
MMP	/pri•to/
MMPM	/plan•tsa/
MPMM	/kard/
MMPMM	/trans•por•tas•yon/
MMPMMM	/shorts/

2.2. Pagpapantig

Ang pagpapantig ay paraan ng paghahati ng salita na ibinabatay sa pagsasama ng isang patinig at katinig.

2.2.1 Kapag may magkasunod na dalawa o higit pang patinig sa unahán, gitna, o dulong bahagi ng salita, ito ay hiwalay na pantig.

Halimbawa:

Salita	Pantig
aamayuën	/a•a•ma•yu•ën/
karëënan	/ka•rë•ë•nan/
upaan	/u•pa•an/
ikaut	/i•ka•ut/
tutuo	/tu•tu•o/
bibii	/bi•bi•i/

2.2.2 Kapag may magkasunod na katinig sa loob ng isang salita, katutubo man o hiniram, ang unang katinig ay kasama ng isang patinig at ang ikalawang katinig ay kasama ng sinusundang patinig.

Alimbawa:

Salita

mauksoy
bëklëw
kotse
pobre
maalwar

Pamitla

/ma•uk•soy/
/bëk•lëw/
/kot•se/
/pob•re/
/ma•al•war/

2.2.3 No wala'y taluran mantutumbukan a mitanol ëd luob na sakëy ya salita, samay duwaran akaunan mitanol so iyulop ëd patanol na tinumbukan a pamitla tan say mikatlon mitanol ët iyulop ëd untutumbok a pamitla.

Alimbawa:

Salita

eksperto
inspirasyon
prangkisa
transportasyon
eksportasyon

Pamitla

/eks•per•to/
/ins•pi•ras•yon/
/prang•ki•sa/
/trans•por•tas•yon/
/eks•por•tas•yon/

2.2.4 No say inmuna ëd taluran mantutumbukan a mitanol ët M o N tan say untutumbok ët balang la'd BL, BR, DR, PL, PR, tan TR, say inmuman mitanol (M/N) ët iyulop ëd inmunan patanol tan say duwaran unor a mitanol ët iyulop ëd untutumbok a pamitla.

Halimbawa:

Salita

mauksoy (masinop)
bëklëw (leeg)
kotse
pobre
maalwar (maingat)

Pantig

/ma•uk•soy/
/bëk•lëw/
/kot•se/
/pob•re/
/ma•al•war/

2.2.3 Kapag may tatlong magkakasunod na katinig sa loob ng isang salita, ang unang dalawa ay sumasama sa patinig ng sinundang pantig at ang ikatlo ay isinasama sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

Salita

eksperto
inspirasyon
prangkisa
transportasyon
eksportasyon

Pantig

/eks•per•to/
/ins•pi•ras•yon/
/prang•ki•sa/
/trans•por•tas•yon/
/eks•por•tas•yon/

2.2.4 Kapag ang una sa tatlong magkakasunod na katinig ay M o N at ang kasunod ay alinman sa BL, BR, DR, PL, PR, at TR, ang unang katinig (M/N) ay isinasama sa unang patinig at ang sumunod na dalawang katinig ay isinasama sa kasunod na pantig.

Alimbawa:

Salita	Pamitla
asamblea	/a•sam•ble•a/
alambre	/a•lam•bre/
balandra	/ba•lan•dra/
implikasyon	/im•pli•kas•yon/
imprenta	/im•pren•ta/
entrada	/en•tra•da/

2.2.5 No wala'y apatiran mantutumbukan a mitanol ëd luob na sakëy ya salita, iyulop ima'y duwaran akaunan mitanol ëd tinumbukan a patanol tan iyulop imay duwaran unor a mitanol ëd untutumbok a pamitla.

Alimbawa:

Salita	Pamitla
ekstra	/eks•tra/
transplant	/trans•plant/
eksklusibo	/eks•klu•si•bo/
eksplosibo	/eks•plo•si•bo/
instruktor	/ins•truk•tor/

2.3 Uuliten a pamitla

2.3.1 No naukapëtan o asamkapëtan so lamukas ya unggagapo ëd patanol, ulitën so unaan a patanol.

Halimbawa:

Salita	Pantig
asamblea	/a•sam•ble•a/
alambre	/a•lam•bre/
balandra	/ba•lan•dra/
implikasyon	/im•pli•kas•yon/
imprenta	/im•pren•ta/
entrada	/en•tra•da/

2.2.5 Kapag may apat na magkakasunod na katinig sa loob ng isang salita, isinasama ang unang dalawang katinig sa sinusundang patinig at isinasama ang hulíng dalawang katinig sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

Salita	Pantig
ekstra	/eks•tra/
transplant	/trans•plant/
eksklusibo	/eks•klu•si•bo/
eksplosibo	/eks•plo•si•bo/
instruktor	/ins•truk•tor/

2.3 Pantig na Inuulit

2.3.1 Kapag naunlapihan o nahulapihan ang salitang-ugat na nagsisimula sa patinig, ang unang patinig lámang ang inuulit.

Alimbawa:

Salita

aawitën
ëëkalën
uniinum
unaakar
inaakop

Pamitla

/a•a•wi•tën/
/ë•ë•ka•lën/
/u•ni•i•num/
/u•na•a•kar/
/i•na•a•kop/

2.3.2 No say salita ët atuop ëd MP, say unaan a pamitla labat so ulitën.

Alimbawa:

Salita

kanën
misa
laki
mangan
bii

Pamitla

/ka•ka•nën/
/mi•mi•sa/
/la•la•ki/
/ma•ma•ngan/
/bi•bi•i/

Nagagawa mët iya no naukapëtan o asamkapëtan so lamukas.

Alimbawa:

Salita

saliën
lukasan
pawilën
sulatan

Pamitla

/sa•sa•li•ën/
/lu•lu•ka•san/
/pa•pa•wi•lën/
/su•su•la•tan/

Halimbawa:

Salita

aawitën (dinadala)
ëëkalën (tinatanggal)
uniinum (umiinom)
unaakar (naglalakad)
inaakop (pinagdadakot)

Pantig

/a•a•wi•tën/
/ë•ë•ka•lën/
/u•ni•i•num/
/u•na•a•kar/
/i•na•a•kop/

2.3.2 Kapag nagsisimula sa kayariang MP (katinig-patinig) ang salita, ang unang pantig lāmang ang inuulit.

Halimbawa:

Salita

kanën (pagkain)
misa (misa)
laki (lalaki)
mangan (kumain)
bii (babae)

Pantig

/ka•ka•nën/
/mi•mi•sa/
/la•la•ki/
/ma•ma•ngan/
/bi•bi•i/

Nagaganap din ito kahit naunlapan o nahulapan ang salitâng-ugat.

Halimbawa:

Salita

saliën (subukin)
lukasan (bukan)
pawilën (balikan)
sulatan (sulatan)

Pantig

/sa•sa•li•ën/
/lu•lu•ka•san/
/pa•pa•wi•lën/
/su•su•la•tan/

mampanis	/mam•pa•pa•nis/
mantanëm	/man•ta•ta•nëm/

2.3.3 No unggagapo ëd nanlasunan a mitanol so salita, say unaan a mitanol tan patanol labat so uulitën.

Alimbawa:

Salita	Pamitla
prito	/i•pi•pri•to/
plano	/pa•pla•nu•ën/
trapo	/man•ta•tra•po/
plantsa	/mam•pa•plan•tsa/
troso	/man•to•tro•so/

Nagagawa mët iya ëd saray binayës a salita.

Alimbawa:

Salita	Pamitla
transfer	/i•ta•trans•fer/
drowing	/man•do•dro•wing/
trapo	/man•ta•tra•po/
praktis	/mam•pa•prak•tis/
klaster	/mang•ka•klas•ter/

Anggaman untan, nayaran varyant so panag-ulit na duwaran mitanol tan patanol a singa:

mampanis (magwalis)	/mam•pa•pa•nis/
mantanëm (magtanim)	/man•ta•ta•nëm/

2.3.3 Kapag nagsisimuła ang salita sa kambal-katinig o kumpol-katinig, ang unang katinig at patinig lámang ang inuulit.

Halimbawa:

Salita	Pantig
prito	/i•pi•pri•to/
plano	/pa•pla•nu•ën/
trapo	/man•ta•tra•po/
plantsa	/mam•pa•plan•tsa/
troso	/man•to•tro•so/

Nangyayari ito kahit sa kaso ng mga hiram na salita na hindi napapalitan ang baybay.

Halimbawa:

Salita	Pantig
transfer	/i•ta•trans•fer/
drowing	/man•do•dro•wing/
trapo	/man•ta•tra•po/
praktis	/mam•pa•prak•tis/
klaster	/mang•ka•klas•ter/

Gayunpaman, maaring ituring na varyant ang pag-uulit ng dalawang katinig at patinig gaya sa:

Alimbawa:

Salita

prito
plantsa
plano
trapo
troso

Pamitla

/mam•pri•pri•to/
/mam•pla•plan•tsa/
/mam•pla•pla•no/
/man•tra•tra•po/
/man•tro•tro•so/

Halimbawa:

Salita

prito
plantsa
plano
trapo
troso

Pantig

/mam•pri•pri•to/
/mam•pla•plan•tsa/
/mam•pla•pla•no/
/man•tra•tra•po/
/man•tro•tro•so/

3 | PABALIKAS A LETRAAN

Sansakëyën a bitlaën so letra unongëd ingkatuop na salita, pamitla, akronim, pinatikëy ya salita, inisyals, simbolon pansiyensiya, tan arum nira.

3.1 Pamitla

Pansulat	Pamitla
a	/ey/
ba	/bi-ey/
lang	/el-ey-en-dyi/
ka	/key-ey/
ni	/en-ay/

3.2. Salita

Pansulat	Pamitla
bayës	/bi-ey-way-ë-es/
anlong	/ey-en-el-o-en-dyi/
maaral	/em-ey-ey-ar-ey-el/
mapangasi	/em-ey-pi-ey-en-dyi-ey-es-ay/
mabunlok	/em-ey-bi-yu-en-el-o-key/

3 | PAGBAYBAY NA PASALITA

Isa-isang binibigkas sa maayos na pagkakasunod-sunod ang mga letrang bumubuo sa isang salita, pantig, daglat, akronim, inisyals, simbolong pang-agram atbp.

3.1 Pantig

Pagsulat	Pagbigkas
a	/ey/
ba	/bi-ey/
lang	/el-ey-en-dyi/
ka	/key-ey/
ni	/en-ay/

3.2 Salita

Pagsulat	Pagbigkas
bayës (hiram)	/bi-ey-way-ë-es/
anlong (tula)	/ey-en-el-o-en-dyi/
maaral (palaaral)	/em-ey-ey-ar-ey-el/
mapangasi (maawain)	/em-ey-pi-ey-en-dyi-ey-es-ay/
mabunlok (mapagbigay)	/em-ey-bi-yu-en-el-o-key/

3.3 Akronim

Pansulat	Pambitla
DECORP (Dagupan Electric Corporation)	/kapital di- kapital i- kapital si-kapital o- kapital ar- kapital pi/
WHO (World Health Organization)	/kapital dobolyu- kapital eyts- kapital o/
LGU (Local Government Unit)	/kapital el- kapital dyi- kapital yu/
EFA (Education For All)	/kapital i- kapital ef- kapital ey/
MDG (Millenium Development Goals)	/kapital em- kapital di- kapital dyi/

3.4.Patikëy

Pansulat	Pambitla
Gob. (Gobernador)	/kapital dyi-o-bi- teldëk /
Dr. (Doktor)	/kapital di- ar- teldëk/
Gg. (Galgalangën)	/kapital dyi- dyi- teldëk/
Atty. (Attorney)	/kapital ey- ti- ti- way- teldëk/
Mr. (Mister)	/kapital em- ar- teldëk/

3.5 Inisyals

3.5.1 Tutuo/Gamit

Pansulat	Pambitla
ATE (Amado Totaan Espino Jr.)	/kapital ey- kapital ti- kapital i/
FVR (Fidel Valdez Ramos)	/kapital ef- kapital vi- kapital ar/

3.3 Akronim

Pagsulat	Pagbigkas
DECORP (Dagupan Electric Corporation)	/kapital di- kapital i- kapital si-kapital o- kapital ar- kapital pi/
WHO (World Health Organization)	/kapital dobolyu- kapital eyts- kapital o/
LGU (Local Government Unit)	/kapital el- kapital dyi- kapital yu/
EFA (Education For All)	/kapital i- kapital ef- kapital ey/
MDG (Millenium Development Goals)	/kapital em- kapital di- kapital dyi/

3.4 Daglat

Pagsulat	Pagbigkas
Gob. (Gobernador)	/kapital dyi-o-bi- tuldok /
Dr. (Doktor)	/kapital di- ar- tuldok/
Kgg. (Kagalang-galang)	/kapital key- dyi-dyi- tuldok/
Atty. (Attorney)	/kapital ey- ti- ti- way- tuldok/
Mr. (Mister)	/kapital em- ar-tuldok/

3.5 Inisyals

3.5.1 Mga Tao/Bagay

Pagsulat	Pagbigkas
ATE (Amado Totaan Espino Jr.)	/kapital ey- kapital ti- kapital i/
FVR (Fidel Valdez Ramos)	/kapital ef- kapital vi- kapital ar/

JDV (Jose De Venecia Jr.)	/kapital dyey- kapital di- kapital vi/
CPU (Central Processing Unit)	/kapital si- kapital pi- kapital yu/
USB (Universal Serial Bus)	/kapital yu- kapital es- kapital bi/

3.5.2 Ulupan/Institusyon

Pansulat	Pambitla
KWF (Komisyon sa Wikang Filipino)	/kapital key- kapital dobolyu- kapital ef/
PHCC (Pangasinan Historical and Cultural Commission)	/kapital pi- kapital eyts- kapital si- kapital si/
UPSP (Ulupan na Pansiansia'y Salitan Pangasinan)	/kapital yu- kapital pi- kapital es- kapital pi/
PSU (Pangasinan State University)	/kapital pi- kapital es- kapital yu/
UL (University of Luzon)	/kapital yu- kapital el/
PEN (Phinma Education Network)	/kapital pi- kapital i- kapital en/

3.6 Simbolon Pansiyensiya tan Pangmatematika

Pansulat	Pambitla
H ₂ O (danum)	/kapital eyts-tu- kapital o/
CO ₂ (carbon dioxide)	/kapital si- kapital o- tu/
kg (kilogram)	/key-dyi /
W (watt)	/kapital dobolyu/
g (gram)	/dyi/

JDV (Jose De Venecia Jr.)	/kapital dyey- kapital di- kapital vi/
CPU (Central Processing Unit)	/kapital si- kapital pi- kapital yu/
USB (Universal Serial Bus)	/kapital yu- kapital es- kapital bi/

3.5.2 Mga Samahán/Institusyon

Pagsulat	Pagbigkas
KWF (Komisyon sa Wikang Filipino)	/kapital key- kapital dobolyu- kapital ef/
PHCC (Pangasinan Historical and Cultural Commission)	/kapital pi- kapital eyts- kapital si- kapital si/
UPSP (Ulupan na Pansiansia'y Salitan Pangasinan)	/kapital yu- kapital pi- kapital es- kapital pi/
PSU (Pangasinan State University)	/kapital pi- kapital es- kapital yu/
UL (University of Luzon)	/kapital yu- kapital el/
PEN (Phinma Education Network)	/kapital pi- kapital i- kapital en/

3.6 Simbolong Pang-agham at Pangmatematika

Pagsulat	Pagbigkas
H ₂ O (tubig)	/kapital eyts-tu- kapital o/
CO ₂ (carbon dioxide)	/kapital si- kapital o- tu/
kg (kilogram)	/key-dyi/
W (watt)	/kapital dobolyu/
g (gram)	/dyi/

4 | PASULAT A LETRAAN

Diya'd pasulat a letraan, siyansiya nin ikana so panuntunan a "No anto'y balikas sikato'y surat."

4.1 Usar na waluran balon letra

Say waluran balon letra ët **C, F, J, Ñ, Q, V, X**, tan **Z**. Saraya ët ikakana ëd:

4.1.1 Sipor ya ingkasulat unong ëd arum a salita'd Filipinas, nagkalalo la ëd saray sipor a tanol a **F, J, V**, tan **Z**:

Alimbawa:

vuyavuy (Ivatan)	abëban palma ya mautok tan masagapsap so bulong to
feyu (Kalinga)	pipa ya gawa'd tambo o bukawe
jambangan (Tausug)	tanaman
zigattu (Ibanag)	ëtakan
vakul (Ivatan)	tarong a gawa ëd dika
jalan (Tausug)	dalan o karsada

4 | PAGBAYBAY NA PASULAT

Sa pangkalahatan, ang wikang Pangasinan ay natutupad pa rin ang payak na tuntuning "kung ano ang bigkas, siyang surat."

4.1. Gámit ng walong (8) bagong letra

Ang walong bagong letra ay **C, F, J, Ñ, Q, V, X**, at **Z**. Ang mga ito ay ginagamit sa:

4.1.1 Orihinal na anyo ng mga salitang mula sa ibang katutubong wika sa Filipinas, partikular ang mga katutubong tunog na **F, J, V**, at **Z**:

Halimbawa:

vuyavuy (Ivatan)	mababang palma na matulis at magaspang ang dahon
feyu (Kalinga)	pipa na yari sa tambo o bukawe
jambangan (Tausug)	halaman
zigattu (Ibanag)	silangan
vakul (Ivatan)	panakip sa ulo na yari sa damo
jalan (Tausug)	daan o kalsada

4.1.2 Salitan Panginaran

Alimbawa:

Calasiao
Fidel Valdez Ramos
San Jacinto
Xerxes
El Niño
Quintos Bridge
Victory Liner
Zambales

4.1.3 Salitan Teknikal

Alimbawa:

CPU (Central Processing Unit)
CPR (Cardio Pulmonary Resuscitation)
zygote
cauliflower
pizza
virus

4.1.4 Simbolon Pansiyensiya

Alimbawa:

Fe (Iron)
NaCl (Sodium Chloride)
CO₂ (Carbon Dioxide)
J (Joule)
Z (Zinc)

4.1.2 Pangalang Pantangi

Halimbawa:

Calasiao
Fidel Valdez Ramos
San Jacinto
Xerxes
El Niño
Quintos Bridge
Victory Liner
Zambales

4.1.3 Salitang Teknikal

Halimbawa:

CPU (Central Processing Unit)
CPR (Cardio Pulmonary Resuscitation)
zygote
cauliflower
pizza
virus

4.1.4 Simbolong Pansiyensiya

Halimbawa:

Fe (Iron)
NaCl (Sodium Chloride)
CO₂ (Carbon Dioxide)
J (Joule)
Z (Zinc)

4.2 Balon Salitan Binayës

Ikana so inyarum ya waluran letra ëd saray balon binayës a salitan nanlapu'd Español, Ingles, tan arum ni iran salita'y biyëktaëw. Ag la umanën so gëndat lan binayës a malaknab lan alétraan unong ëd abakada.

Alimbawa:

porma (*forma*)
pinya (*piña*)
biyahe (*viaje*)
tseke (*cheque*)
sapatos (*zapatos*)

4.3 Sipor a Salitan Español

Akalista ëd saray sipor a binayës a salitan Español so agawan: imparletra ëd saray tanol na dayo untan mët ëd *Diccionario Tagalog-Hispano* (1914) nën Pedro Serrano Laktaw ya angga'd saray entri ëd *Diksyunaryo Pilipino-Ingles* (1972) nën Jose Villa Panganiban.

Alimbawa:

oras (*horas*)
kabayo (*caballo*)
sibuyas (*cebolla+s*)
karuwahe (*carruaje*)
sabon (*jabon*)

4.2 Bagong Hiram na Salita

Ginagamit ang walong dagdag na titik sa mga bagong hiram na salita mulang Español, Ingles, at ibang wikang banyaga. Hindi kinakailangang ibalik sa orihinal na anyo ang mga hiram na salitang lumaganap na sa baybay ng mga ito alinsunod sa abakada.

Halimbawa:

porma (*forma*)
pinya (*piña*)
biyahe (*viaje*)
tseke (*chèque*)
sapatos (*zapatos*)

4.3 Lumang Salitang Español

Nakatanghal sa inilistang mga lumang hiram na salita mulang Español ang naganap sa pagsasaabakada ng mga tunog na banyaga gayundin ang pagbaluktot sa anyo ng mga orihinal na salita na nakalista sa *Diccionario Tagalog-Hispano* (1914) ni Pedro Serrano-Laktaw hanggang sa mga entri sa *Diksyunaryo Pilipino-Ingles* (1972) ni Jose Villa Panganiban.

Halimbawa:

oras (*horas*)
kabayo (*caballo*)
sibuyas (*cebolla+s*)
karuwahe (*carruaje*)
sabon (*jabon*)

4.4 Ag Uumanën a Balon Binayës

Naibaga a balon bayës iray salitan nayaran bayësën ya amin tan ag uumanën.

Alimbawa:

fax
jam
visa
xerox
zipper

4.5 Eksperimento ëd Ingles

Aabuluyan tan tatangguyurën so arum ni iran eskperimento ëd letraan o panangi-Pangasinan na letraan na saray balon binayës ëd salitan Ingles tan arum ni iran salita'y biyëktaëw.

Alimbawa:

pulis
bilding
groseri
trapik
bolpen
keyk

4.6 Filipino ni Sakbay ya Español insan Ingles

No umbayës na salita'y biyëktaëw, ununan ikana so salitan Filipino sakbay na Español. No anggapo, insan ikana so Ingles. Ikana so manuntumbok iran panuntunan:

4.4 Di Binabagong Bagong Hiram

Maituturing na bagong hiram ang mga salitang maaring hiram nang buo at di-binabago.

Halimbawa:

fax
jam
visa
xerox
zipper

4.5 Eksperimento sa Ingles

Sa pangkalahatan, ipinahihintulot at ginaganyak ang higit pang eksperimento o reispeling o pagsasa-Pangasinan ng ispeling ng mga bagong hiram sa Ingles at ibang wikang banyaga.

Halimbawa:

pulis
bilding
groseri
trapik
bolpen
keyk

4.6 Filipino Muna Bago ang Español at saka sa Ingles

Kapag hihiram sa wikang dayuhan, gamitin muna ang wikang Filipino bago ang Español. Kung wala, sakâ gamítin ang Ingles. Gamítin ang sumusunod na tuntunin:

4.6.1 Umbayës ëd salitan Filipino no anggapo so kapetek to'd Pangasinan.

Alimbawa:

Ingles	Filipino	Pangasinan
husband	bana	bana
petal	talulot	talulot
barrio	barangay	barangay

4.6.2 Pëtëkan na salitan Pangasinan iray salitan binayës ëd Español.

Alimbawa:

Español	Pangasinan
agua	danum
aguador	manag-asul
areglo	uksoy
tomador	buwangës
taza	lusor

4.6.3 Isulat so salita unong ëd panagbaybay ëd Pangasinan.

Alimbawa:

Español	Pangasinan
asfalto	aspalto
cambio	kambiyo
diccionario	diksiyonaryo
empaque	empake
escuela	eskuwela

4.6.1 Humiram sa Filipino kung walang katapat sa Pangasinan.

Halimbawa:

Ingles	Filipino	Pangasinan
husband	bana	bana
petal	alulot	alulot
barrio	barangay	barangay

4.6.2 Tapatán ng wikang Pangasinan ang mga salitang hiram sa Español.

Halimbawa:

Español	Pangasinan
agua	danum (tubig)
aguador	manag-asul (tagaigib)
areglo	uksoy (maayos)
tomador	buwangës (lasenggo)
taza	lusor (tasa)

4.6.3 Isulat ang salita ayon sa pagbaybay sa Pangasinan.

Halimbawa:

Español	Pangasinan
asfalto	aspalto
cambio	kambiyo
diccionario	diksiyonaryo
empaque	empake
escuela	eskuwela

4.6.4 Diya'd pamayës na salitan Ingles ya wala'y kapëtëk to'd salitan Español, bayësën unong ëd panagbalikas ëd Español. Alwaran so pangikana na saray salitan **siyokoy** (saray salitan ag nibagan Español ni Ingles).

Alimbawa:

Ingles	Español	Pangasinan	Siyokoy
aspect	aspecto	aspekto	aspeto
imagen	image	imahen	imahe
dialogue	dialogo	diyalogo	dayalogo
dialect	dialecto	diyalekto	dayalekto
diamond	diamante	diyamante	dayamante
diameter	diametro	diyametro	dayametro

4.7 Usar na Español ya Y

Wala'y niduman pambitla na letran Y ya singa I ëd "ibilin" tan say kabaliksan to ët tan.

4.7.1 Uusarën iya, ununa, piyan isulat so ami'y ngaran na laki kaiba so apelyido na ina.

Alimbawa:

**Benigno Simeon Aquino y Cojuangco
Armin Luistro y Altamirano
Virgilio Almario y Senadren
Socrates Villegas y Buenaventura
Eugenio Perez y Padlan**

4.6.4 Sa panghihiram sa salitang Ingles na may katumbas sa salitang Español, hiramín ito ayon sa pagbigkas ng Español. Ingatan ang paggamit ng mga salitang **siyokoy** (mga salitang hindi Español at hindi rin Ingles ang anyo).

Halimbawa:

Ingles	Español	Pangasinan	Siyokoy
aspect	aspecto	aspekto	aspeto
imagen	image	imahen	imahe
dialogue	dialogo	diyalogo	dayalogo
dialect	dialecto	diyalekto	dayalekto
diamond	diamante	diyamante	dayamante
diameter	diametro	diyametro	dayametro

4.7 Gámit ng Español na Y

May espesyal na bigkas ang titik na Y—na katulad ng ating I, gaya sa "ibilin" at may kasingkahulugan na at.

4.7.1 Ginagamit ito, una, upang isulat nang buo ang pangalan ng lalaki kasáma ang apelyido ng ina.

Halimbawa:

**Benigno Simeon Aquino y Cojuangco
Armin Luistro y Altamirano
Virgilio Almario y Senadren
Socrates Villegas y Buenaventura
Eugenio Perez y Padlan**

4.7.2 Diya'd pambilang tan panagletraan ëd Español.

Alimbawa:

alas-tres y kuwarto (kumatlo tan kakapat)
alas-kuwatro y medya (kumapat tan kapalduwa)
singkuwenta y singko (limamplo tan lima)
saisenta y otso (anëmamplo tan walo)
siyetenta y nuwebe (pitumplo tan siyam)

4.7.2 Ginagamit sa pagbilang at binabaybay sa Español.

Halimbawa:

alas-tres y kuwarto (ikatlo at sangkapat)
alas-kuwatro y medya (ikaapat at tatlumpu)
singkuwenta y singko (limampu at lima)
saisenta y otso (animnapu at walo)
siyetenta y nuwebe (pitumpu at siyam)

5 | NANLASUNAN A PATANOL TAN DIPTONGGO

Diya'd kalapagan, nababalang so unaan a patanol ëd saray nanlasunan a patanol na I+(A,E,O) tan U+(A,E,I) no sinalëtan na Y tan W diya'd pansulat. Say kabaliksan to, nasasalatan na Y so unong ya I tan say W so unong na U ëd diptonggo. Unya so nagagawa ëd **akasYA** (*acacia*), **tenYEnte** (*teniente*), tan **benepisYO** (*benepicio*); diya'd **indibidWAL** (*indibidual*), **agWAdor** (*aguador*), **sinigWELas** (*chineguelas*), **perWIsyo** (*perjuicio*). Nayaran ipaliwawa so agawa ya say I tan U ët naipapasën iran makalnan patanol no ipara ëd saray patanol ya A,E,O ya ipapasën mët iran maksil a patanol. Ëd sayan bengatla, nababalang so tanol na I tan U no nasalatan na tanol na Y tan W. Imanuën ni: Magmamaliw ya sakëy ya mambukbukor a patanol so nanlasunan a patanol no nasalatan na Y o W so unaan a patanol.

Balet walay apatiran (4) sunggay ëd kalapagan a tutuntunën. Wala'y kanëpëgan mët a katunungan na balang sunggay.

5.1 Unaan a sunggay

No say nanlasunan a patanol ët untutumbok ëd mitanol diya'd unaan a pamitla na salita.

5 | KAMBAL-PATINIG AT DIPTONGGO

Sa pangkalahatan, nawawala ang unang patinig sa mga kambal-patinig na I + (A,E,O) at U + (A,E,I) kapag siningitan ng Y at W sa pagsulat. Ang ibig sabihin, napapalitan ng Y ang orihinal na I at ng W ang orihinal na U sa diptonggo. Ganito ang nagaganap sa **akasYA** (*acacia*), **tenYente** (*teniente*), at **benepisYO** (*benepicio*); sa **indibidWAL** (*indibidual*), **agWAdor** (*aguador*), **sinigWELas** (*chineguelas*), **perWIsyo** (*perjuicio*). Maaaring ipaliwanag ang pangyayari na ang I at U ay inuuring mga patinig na mahina kung ihahambing sa mga patinig na A,E,O na itinuturing namang mga patinig na malakas. Sa gayon, naglalaho ang tunog ng I at U kapag napalitan ng tunog na Y at W. Pansinin pa: Nagiging isang nagsasariling pantig ang kambal-patinig na napalitan ng Y o W ang unang pantig.

Ngunit may apat (4) na kataliwasan sa pangkalahatang tuntunin. May kaukulan din ang bawat kataliwasan. May kaukulang katwiran din ang bawat kataliwasan.

5.1 Unang kataliwasan

Kapag ang kambal-patinig ay sumusunod sa katinig sa unang pantig ng salita.

Alimbawa:

piYAno (*piano*)
piYEsa (*pieza*)
kiYOsko (*kiosco*)
biYUda (*viuda*)
tUWAlya (*toalla*)
pUWERsa (*fuerza*)
bUWItre (*buitre*)

5.2 Kumaduwan sunggay

No say nanlasunan a patanol ët untutumbok ëd duwara o masukok nin amunggol a mitanol (kumpol-katinig) ëd luob na salita.

Alimbawa:

ostiYA (*hostia*)
impiYErno (*infierno*)
leksIYOn (*leccion*)
eleksIYOn (*eleccion*)
lenggUWAhe (*lenguaje*)
engkUWEntro (*encuentro*)
biskUWIt (*biscuit*)

5.3 Kumatlon sunggay

No say nanlasunan a patanol ët untutumbok ëd tanol na H.

Alimbawa:

estratehiYA (*estrategía*)
kolehiYO (*colegio*)
rehIYOn (*region*)

Halimbawa:

piYAno (*piano*)
piYEsa (*pieza*)
kiYOsko (*kiosco*)
biYUda (*viuda*)
tUWAlya (*toalla*)
pUWERsa (*fuerza*)
bUWItre (*buitre*)

5.2 Ikalawang kataliwasan

Kapag ang kambal-patinig ay sumusunod sa dalawa o mahigit pang kumpol-katinig (consonant cluster) sa loob ng salita

Halimbawa:

ostiYA (*hostia*)
impiYErno (*infierno*)
leksIYOn (*leccion*)
eleksIYOn (*eleccion*)
lenggUWAhe (*lenguaje*)
engkUWEntro (*encuentro*)
biskUWIt (*biscuit*)

5.3 Ikatlong kataliwasan

Kapag ang kambal-patinig ay sumusunod sa tunog na H.

Halimbawa:

estratehiYA (*estrategía*)
kolehiYO (*colegio*)
rehIYOn (*region*)

relihiYOn (*religion*)
pribilehiYO (*privilegio*)

5.4 Kumapat a sunggay

No say nanlasunan a patanol ët wala'd sampot na salita tan walay bëlat na pambalikas diya'd unaan a patanol so unong.

Alimbawa:

ekonomiYA (*economía*)
pilosopiYA (*filosofía*)
heograpiYA (*geografía*)
ortograpiYA (*ortografía*)
teolohiYA (*teología*)

5.5 Saray maksil a Patanol

Diya'd biyëk a pasën, aga mangiitër na unyan gutgot iray nanlasunan a patanol ya wala'y maksil ya unaan a patanol (A, E, O). Likud ëd arum iran varyant, nayaran baybayën iraya ya anggapo'y salët na Y o W.

Alimbawa:

aorta (*aorta*)
paraon (*faraon*)
teorya (*teoria*)
idea (*idea*)
teatro (*teatro*)

relihiYOn (*religion*)
pribilehiYO (*privilegio*)

5.4 Ikaapat na kataliwasan

Kapag ang kambal-patinig ay nasa dulo ng salita at may diin ang bigkas sa unang patinig ang orihinal.

Halimbawa:

ekonomiYA (*economía*)
pilosopiYA (*filosofía*)
heograpiYA (*geografía*)
ortograpiYA (*ortografía*)
teolohiYA (*teología*)

5.5 Malalakas na Patinig

Sa kabilâng dako, hindi magdudulot ng ganitong sigalot ang mga kambal-patinig na may malakas na unang patinig (A, E, O). Maaaring baybayin ang mga ito ng walang singit na Y at W.

Halimbawa:

aorta (*aorta*)
paraon (*faraon*)
teorya (*teoria*)
idea (*idea*)
teatro (*teatro*)

6 | NANLASUNAN A MITANOL TAN DIGRAPON ST, SH, KT

Natawag a **nanlasunan a mitanol** o **digrapo** so duwaran nan-abay ya mitanol a bibitlaën ëd luob na sakëy ya pamitla. Wala'd samput na salita iray nanlasunan a mitanol.

6.1 Anggapo'y KT

Ag uusarën so KT (CT) ëd Pangasinan lapu'd aga patatanulën so T ëd abay na K diya'd sakëy ya pamitla.

Alimbawa:

adik (*addict*)
sabjek (*subject*)
korek (*correct*)
konek (*connect*)
suspek (*suspect*)

6.2 Digrapon CH tan SH

Say digrapon CH tan SH ët nanlasunan a mitanol ët bitlaën a saksakëy so tanol ëd sakëy ya pamitla. Say CH no binayës tan baybayën ëd Pangasinan, sasalatan iya na TS. Say SH no binayës tan baybayën ëd Pangasinan ët ag nasalatan.

6 | KAMBAL-KATINIG AT DIGRAPONG ST, SH, KT

Maituturing na **kambal-katinig** o **digrapo** ang dalawang magkadikit na katinig na pinatutunog sa loob ng isang pantig. Nasa dulo ng mga salita ang mga inihanay na kambal-katinig.

6.1 Walang KT

Hindi tinatanggap ang KT (CT) sa Pangasinan dahil hindi pinatutunog ang T sa tabi ng K sa loob ng isang pantig.

Halimbawa:

adik (*addict*)
sabjek (*subject*)
korek (*correct*)
konek (*connect*)
suspek (*suspect*)

6.2 Digrapong CH at SH

Ang digrapong CH at SH ay mga kambal-katinig na binibigkas nang may isang tunog sa isang pantig. Ang CH kapag hiniram at bábaybayín sa Pangasinan, pinapalitan ito ng TS. Ang SH kapag hiniram at bábaybayín sa Pangasinan ay mananatili.

Alimbawa:

tsanel (*channel*)
tsismis (*chismes*)
tsamporado (*champorado*)
tseke (*cheque*)
litson (*lechon*)
shooting (*shooting*)
workshop (*workshop*)

6.3 Nanlasúnan a Mitanol

Saray nanlasúnan a mitanol ët nanëngnëng mët ëd salitan Pangasinan laut la'd saray salitan binayës.

Alimbawa:

preso
plantsa
plastik
trapo
presko

Halimbawa:

tsanel (*channel*)
tsismis (*chismes*)
tsamporado (*champorado*)
tseke (*cheque*)
litson (*lechon*)
shooting (*shooting*)
workshop (*workshop*)

6.3 Kambal-Katinig

Ang mga kambal-katinig ay makikita rin sa wikang Pangasinan lalong-lalo na sa mga hiram na salita.

Halimbawa:

preso
plantsa
plastik
trapo
presko

7 | SALÁTA'Y E/I TAN O/U

7.1 Senyas ëd Español tan Ingles

Untutumbok ëd senyas na Ingles tan Español iray salitan Pangasinan tan karaklan na salita ët unggagapo'd e tan i.

Alimbawa:

e
estudyante
espesyal
estruktura
eskuwala
edukasyon

i
istayl
iskolar
istiker
istandard
istrayk

7.2 No ambas ingkana so O tan U ëd sakëy ya salita, unáan ya ikana so U.

Alimbawa:

puto
bukol
gunigon
pukok
tuo
salimuot

7 | PALÍTANG E/I AT O/U

7.1 Senyas sa Español at Ingles

Ang mga salitang Pangasinan ay sumusunod sa senyas ng Ingles at Español na karaniwang nagsisimula sa e at i ang mga salita.

Halimbawa:

e
estudyante
espesyal
estruktura
eskuwala
edukasyon

i
istayl
iskolar
istiker
istandard
istrayk

7.2 Kapag ang O at U ay sabay na ginamit sa isang salita, unang gagamitin ang U.

Halimbawa:

puto (puto)
bukol (bukol)
gunigon (pangamba)
pukok (palaidsaan)
tuo (tao)
salimuot (alinsangan)

7.3 No Naumán so Mitanol

Diya'd kaso na O/U, aabuluyan so pansalat na O ëd U no naumán so untumbok a mitanol ëd luob na pamitla. Nagagawa iya diya'd pansalat na N ëd M no unggagapo so untumbok a pamitla ëd B/V tan P/F.

Alimbawa:

kumpisal (*confesar*)
kumporme (*conforme*)
kumbento (*convento*)
kumportable (*comfortable*)
kumbensiyon (*convencion*)

7.4 Epekto na Samkapët

7.4.1 Say O ët magmaliw ya U no wala'd samput na salita tan tutumbukán na samkapët.

Alimbawa:

saguën (sago + ën)
buruën (buro + ën)
daguën (dago + ën)
uluan (ulo + an)
lakuan (lako+an)

7.4.2 Say O ët magmaliw ya U no wala'd samput a pamitla na salita tan samkapët.

7.3 Kapag Nagbago ang Katinig

Sa kaso ng O/U, ipinahihintulot ang pagpapalit ng O sa U kapag nagbago ang kasunod na katinig sa loob ng pantig. Nagaganap ito sa pagpapalit ng N sa M kapag nag-uumpisa ang kasunod na pantig sa B/V at P/F.

Alimbawa:

kumpisal (*confesar*)
kumporme (*conforme*)
kumbento (*convento*)
kumportable (*comfortable*)
kumbensiyon (*convencion*)

7.4 Epekto ng Hulapi

7.4.1 Ang O ay nagiging U kapag nasa dulo ng salita at sinusundan ng hulapi.

Halimbawa:

saguën	(sago + ën)	suyurin
buruën	(buro + ën)	buruhin
daguën	(dago + ën)	lapitan
uluan	(ulo + an)	ulunan
lakuan	(lako+an)	tindahan

7.4.2 Ang O ay nagiging U kapag nasa hulíng pantig ng salita at sinusundan ng hulapi.

Alimbawa:

ubulan (ubol+an)
asulan (asol+an)
ulupan (ulop+an)
pultutën (pultot+ën)
abutan (abot+an)

7.5 Kapigan Ag Mansasalatan so O tan U

7.5.1 Say O tan U ët ag mansalatan no ulitën so lamukas.

Alimbawa:

oras-oras
ugaw-ugaw
anto-anto
balo-balo
kuso-kuso

7.5.2 Ag nakaukulan a salatan so O no tinumbuka'y/ inyusara'y pamasuldong a "n".

Alimbawa:

buron gëlëgëlë
tuon makuli
balon bilay
bagon magasal
puron balitok

Halimbawa:

ubulan (ubol+an)	- hasaan
asulan (asol+an)	- pinag-iigiban
ulupan (ulop+an)	- samahán
pultutën (pultot+ën)	- putulin
abutan (abot+an)	- butasan

7.5 Kailan di Nagpapalitan ang O at U

7.5.1 Ang O at U ay hindi magpapalitan kung ang salitâng-ugat ay naulit.

Halimbawa:

oras-oras
ugaw-ugaw
anto-anto
balo-balo
kuso-kuso

7.5.2 Hindi kailangang palitan ang O kapag sinundan/ ginamitan ng pang-angkop na "n".

Halimbawa:

buron gëlëgëlë	(burong dalag)
tuon makuli	(masipag na tao)
balon bilay	(bagong buhay)
bagon magasal	(magaspang na balahibo)
puron balitok	(purong ginto)

8 | PANSALAT NA “D” ËD “R”

N o say salitan unggagapo ëd letran D ët naukapëtan na ma-, sangka-, ka-, aka-, maka-, pa-, mi-, tan na-, saya ët nasalatan na R.

Alimbawa:

marëen	(ma + dëen)
marakëp	(ma + dakëp)
sangkarëenan	(sangka + dëen + an)
sangkarakëlan	(sangka + dakël + an)
karayatan	(ka + dayat + an)
karëenan	(ka + dëen + an)
akariking	(aka + diking)
akarukol	(aka + dukol)
makarëngël	(maka + dëngël)
pariking	(pa + diking)
parukol	(pa + dukol)
miramay	(mi + damay)
marutak	(ma + dutak)

Wala mët iray kaso ya ag nasalatan na R so D anggan naukapëtan.

Alimbawa:

nadalanan	(na + dalan + an)
madasal	(ma + dasal)
madalin	(ma + dalin)
madala	(ma+dala)
adëldëlan	(a+dëldël+an)

8 | PAGPAPALIT NG “D” TUNGO SA “R”

N o say salitan unggagapo ëd letran D ët naukapëtan na ma-, sangka-, ka-, aka-, maka-, pa-, mi- tan na-, saya ët nasalatan na R.

Halimbawa:

marëen	(ma + dëen)	tahimik
marakëp	(ma + dakëp)	maayos/maganda
sangkarëenan	(sangka + dëen + an)	pinakatahimik
sangkarakëlan	(sangka + dakël + an)	pinakamarami
karayatan	(ka + dayat + an)	karagatan
karëenan	(ka + dëen + an)	kapayapaan
akariking	(aka + diking)	nakatagilid
akarukol	(aka + dukol)	nakahiga
makarëngël	(maka + dëngël)	makarinig
pariking	(pa + diking)	patagilid
parukol	(pa + dukol)	pahiga
miramay	(mi + damay)	maisama
marutak	(ma + dutak)	marumi

May mga kaso naman na ang mga salitang nagsisimula sa D at naunlapan ay hindi na pinapalitan ng R ang D.

Halimbawa:

nadalanan	(na + dalan + an)
madasal	(ma + dasal)
madalin	(ma + dalin)
madala	(ma+dala)
adëldëlan	(a+dëldël+an)

9 | USAR NA TULDIK O ASENTO

9.1 Tuldik Pailay (´)

Say tuldik pailay (´) ët uusarën ëd salitan Pangasinan piyan naipanëngnëng so panangibitla ëd saray salitan saksakëy ya letraan balët nandumaa'y balikas tan kabaliksan. Ikakana mët iya ëd saray salitan malumay tan imamarka ëd tagëy na patanol sakbay na samput a pamitla.

Alimbawa:

ámo	amó
sáli	salí
kási	kasí
láki	lakí
lápís	lapís
ákis	akís
bálo	baló

9.2 Tuldik Patëldëk (¨)

Ikakana so tuldik patëldëk (¨) o *dieresis/umlaut* a mangipanëngnëng ëd tanol a *schwa* ya *ë* ya unong ëd salitan Pangasinan.

9 | GÁMIT NG MGA TULDIK O ASENTO

9.1 Tuldik Pahilis (´)

Ang tuldik pahilis (´) ay ginagamit sa wikang Pangasinan upang bigyang- diin ang bigkas ng mga salitâng magkapareho ang baybay ngunit magkaiba ng bigkas at kahulugan. Ginagamit din ito sa mga salitâng malumay at inilalagay sa taas ng patinig na nása hulíng pantig.

Halimbawa:

ámo (boss)	amó (yata)
sáli (subukin)	salí (paa)
kási (awa dahil)	kasí (dahil)
láki (lolo)	lakí (lalaki)
lápís (panulat)	lapís (bao ng niyog)
ákis (iyakin)	akís (iyak)
bálo (bago)	baló (namatayan ng asawa)

9.2 Tuldik patuldok (¨)

Ginagamit ang tuldik patuldok (¨) o *dieresis/umlaut* na kumakatawan sa tunog na *schwa* na *ë* na likás sa wikang Pangasinan.

Alimbawa:

kimëy

atës

bälëy

tërtër

amës

ëlëk

Halimbawa:

kimëy (gawain)

atës (gámit pampaganda)

bälëy (bayan)

tërtër (tulo)

amës (ligo)

ëlëk (tawa)

10 | USAR NA GILIT

Ikana so gilit (-) no:

10.1 ulitën so salita.

sakëy-sakëy
labi-labi
sali-sali
kitdi-kitdi
bayës-bayës
lingaw-lingaw

10.2 inulit so duwaran unaan a pamitla na salitan
 masukok ëd duwaran pamitla to

pikë-pikëwët
talü-talura
boni-bonikëw
ipësak-pësak
manu-manugang

ipila'y ukapët ëd unaan a biyang ya uulitën.

Alimbawa:

patëlëk-tëlëk
papawil-pawil

10 | GÁMIT NG GITLING

Gamítin ang gitling (-) kung:

10.1 inuulit ang salita.

sakëy-sakëy	(isa-isa)
labi-labi	(gabi-gabi)
sali-sali	(nakapaa)
kitdi-kitdi	(iika-ika)
bayës-bayës	(hihiram-hiram)
lingaw-lingaw	(lilingon-lingon)

10.2 inuulit ang unang dalawang pantig ng salitang
 may higit sa dalawang pantig

pikë-pikëwët	(balu-baluktot)
talü-talura	(tatlo-tatlo)
boni-bonikëw	(mga bugtong)
ipësak-pësak	(nilalabhan-labhan)
manu-manugang	(manu-manugang)

isinasama ang unlapi sa unang bahaging inuulit.

Halimbawa:

patëlëk-tëlëk	(paikot-ikot)
papawil-pawil	(pabalik-balik)

pasayaw-sayaw
pamalis-malis
patawal-tawal
mambayës-bayës

10.3 isulat so onomatopeikon salita ya wala'y saksakëy ya pamitlan tanol.

Alimbawa:

tik-tik
ding-dong
kok-ko-ka-ok
miyaw-miyaw
aw-aw
brum-brum

10.4 pansiyanën so pamitla ya mansamput ëd mitanol tan tutumbukán na pamitla ya unggagapo ëd patanol.

Alimbawa:

manag-ërël
panag-aral
manag-apis
manag-awit
hay-iskul

10.5 mansamput ëd patanol so unaan a pamitla ya salita tan tutumbuká'y salitan pangngaran.

pasayaw-sayaw (pasayaw-sayaw)
pamalis-malis (pabago-bago)
patawal-tawal (patawad-tawad)
mambayës-bayës (manghiram-hiram)

10.3 isinusulat ang onomatopeikong salita na may iisahing pantig na tunog.

Halimbawa:

tik-tik
ding-dong
kok-ko-ka-ok
miyaw-miyaw
aw-aw
brum-brum

10.4 pinaghihiwalay ang pantig na nagtatapos sa katinig at sinusundan ng pantig na nagsisimula sa patinig.

Halimbawa:

manag-ërël	(tagahúli)
panag-aral	(pag-aaral)
manag-apis	(tagabálot)
manag-awit	(tagadala)
hay-iskul	(hay-iskul)

10.5 nagtatapos sa patinig ang unang pantig ng salita at sinusundan ng pangngalang pantangi.

Alimbawa:

maka-Noynoy
pa-Dagupan
taga-PSU
taga-DepEd
maka-PTA
man-Yakult

tan salitan biyëktaëw ya binayës ya unong

man-toothbrush
man-shower
man-selfie
man-make-up
man-lipstick

10.6 isulat so balon nanlasúnan a salita

apag-bulag
amputi-layag
ugip-manok
uran-bakës
labus-laksëb

10.7 ibiig so numero na oras tan petsan wala'y mika-, tan kuma-. Untan mët ëd panagbilang na oras, numero man o letraan ya uusara'y alas-.

Halimbawa:

maka-Noynoy	(maka-Noynoy)
pa-Dagupan	(pa-Dagupan)
taga-PSU	(taga-PSU)
taga-DepEd	(taga-DepEd)
maka-PTA	(maka-PTA)
man-Yakult	(mag-Yakult)

at salitâng banyaga na hiniram nang buo.

man-toothbrush	(mag-toothbrush)
man-shower	(mag-shower)
man-selfie	(mag-selfie)
man-make-up	(mag-make-up)
man-lipstick	(mag-lipstick)

10.6 Isinusulat ang bagong salitâng tambalan

apag-bulag	(madayang hatian)
amputi-layag	(matapang)
ugip-manok	(mababaw na tulog)
uran-bakës	(umuulan hábang may síkat, ang araw)
labus-laksëb	(hubo't hubad)

10.7 inihihiwalay ang numero ng oras at petsa na may mika- (ika-), at kuma- (pang-). Gayundin sa pagbilang ng oras o numero man o binabaybay na ikinakabit ang alas-.

mika-50
mika-80
kuma-30
kuma-1000
alas-8
alas-diyes

10.8 say salita ët ukapëtan na de- a nanlapo ëd Español a say labay ton ibaga ët “ginawa o wala’y ingkana.”

de-lata
de-bote
de-kotse
de-kampanilya
de-relo

mika-50
mika-80
kuma-30
kuma-1000
alas-8
alas-diyes

10.8 Ang salitâng may unlaping de- mula sa Español na nangangahulugang “ginawa o ginamit sa paraang.”

de-lata
de-bote
de-kotse
de-kampanilya
de-relo

11 | USAR NA KALWIT

Ikakana so kalwit ëd salitan Pangasinan no:

11.1 isuldong so'y ëd manunan salitan mansampot ëd patanol kasalat na si, so, nën, na o ay tan ikana'y pailay

Alimbawa:

magana si Elvie
sikara so atëng to
imbaga nën Sofia
kasalatan na
saya ay

magana'y Elvie
sikara'y atëng to
imbaga'y Sofia
kasalata'y
saya'y

11.2 ipanëngnëng so ingkatuop o asimilasyon na duwaran salita

Alimbawa:

wala ëd
unggapo ëd
lapo ëd
diman ëd
diya ëd

wala'd
unggapu'd
apu'd
dima'd
diya'd

11 | GÁMIT NG KUDLIT

Ginagamit ang kudlit sa wikang Pangasinan kapag:

11.1 idinurugtong ang 'y kung ang naunang salita ay nagtatapos sa patinig kapalit ng si, so, nën, na o ay at ginagamitan ng kudlit

Halimbawa:

magana si Elvie	- magana'y Elvie (maganda si Elvie)
sikara so atëng to	- sikara'y atëng to (silá ang mga magulang niya)
imbaga nën Sofia	- imbaga'y Sofia (sinabi ni Sofia)
kasalatan na	- kasalata'y (kapalit ng)
saya ay	- saya'y (ito ang)

11.2 ipinakikita nitó ang pagkakabuo o asimilasyon ng dalawang salita.

Halimbawa:

wala ëd	- wala'd (nása)
unggapo ëd	- unggapu'd (magma sa)
lapo ëd	- lapu'd (dahil sa)
diman ëd	- dima'd (doon sa)
diya ëd	- diya'd (dito sa)

Mga Tagapagtaguyod ng Proyekto:

Kgg. Virgilio S. Almario, National Artist
Tagapangulo
Komisyon sa Wikang Filipino

Kgg. Amado T. Espino, Jr.
Punong Panlalawigan,
Pangasinan

Kgg. Leopoldo N. Bataoil
Kinatawan, Ikalawang Distrito
Pangasinan

Dr. Purificacion G. Delima
Fultaym Komisyoner
Komisyon sa Wikang Filipino

Dr. Maria Crisanta Nelmidia-Flores
Komisyoner (Wikang Pangasinan)
Komisyon sa Wikang Filipino

Maria Christina A. Pangan
Senior Language Researcher
Komisyon sa Wikang Filipino

Koordineytor ng Proyekto:

Maria Luisa A. Elduayan
Puno, PTCAO

Mary Ann Caballero-Macaranas
Direktor, Sentro ng Wika at Kultura
Pangasinan State University

Proponent ng Proyekto:

Rev. Fr. Immanuel Norbert S. Escano
Komisyoner, PHCC

Koordineytor-Mananaliksik:

Mary Ann C. Macaranas

Mga Manunulat:

Julie D. Junio
Mary Ann C. Macaranas

Mga Validator:

Dr. Nora T. Cruz
Dr. Perlin O. Torres
Archimedes Riemann M. Cayabyab

Tagasalin:

Joselito D. Daguison

Mga Editor:

Rev. Fr. Immanuel Norbert S. Escano
Komisyoner, PHCC

Elvira Bautos-Estravo
Komisyoner, PHCC

Dr. Renato R. Santillan

